

Świadomość społeczna studentów uczelni pedagogicznej

PROF. DR. HIERONIM SZCZEGÓŁA
DOC. DR. EDWARD HAJDUK

I. Wprowadzenie

Badania studentów przeprowadziliśmy po to, aby poznać dwa składniki ich świadomości społecznej: a) wiedzę (antycypację) o stanach przyszłych różnych kategorii obiektów społecznych, b) ocenę przewidywanych stanów tych obiektów. Przykład ukaże dokładniej nasz zamysł: prosiliśmy, np. studentów o wyrażenie przekonania odnośnie do tego czy wzrośnie rola rodziny w procesie socjalizacji jej potomstwa, czy też nie wzrośnie a następnie o ocenę stanu przewidywanego.

Jakie kategorie obiektów społecznych stanowią przedmiot naszego zainteresowania, gdy staramy się poznać dwa składniki świadomości społecznej badanych studentów? Badamy przekonania studentów o przemianach w położeniu społecznym wielkich zbiorowości społecznych: klas społecznych, kategorii społeczno-zawodowych, zbiorowości terytorialnych (mieszkańców miasta, mieszkańców wsi). Część pytań stawianych studentom służy ustaleniu przekonania studentów odnośnie do tego, jakie zmiany zajdą w strukturze naszego społeczeństwa, czyli jak ukształtują się wzajemne relacje społecznego położenia wielkich zbiorowości społecznych oraz ustaleniu jak oceniają studenci antycypowane zmiany. I tak np. badani mogli wypowiedzieć się czy nastąpi w dziesięcioleciu najbliższym zmniejszenie dystansu w warunkach pracy i życia mieszkańców miasta i wsi, a następnie wypowiedzieć ocenę perspektywy takiej zmiany. Możliwe są cztery kategorie odpowiedzi na takie pytanie:

- a) badani antycypują zmniejszenie się dystansu w warunkach pracy i życiu mieszkańców wsi i miasta oraz akceptują taką ewentualność,
- b) badani widzą szansę urealnienia tej postaci egalitaryzmu ale nie akceptują jej,
- c) badani nie dostrzegają możliwości zaistnienia takich zmian ale pragną ich,
- d) badani nie przewidują redukcji różnic w warunkach pracy i życia mieszkańców wsi i miasta a także nie pragną realizacji takiej możliwości.

Drugi rodzaj obiektów społecznych o których studenci wypowiadali opinie stanowią instytucje. Także i w tym przypadku były dwa rodzaje odpowiedzi: a) przewidywanie zmian w funkcjach instytucji, b) ocena przewidywanych zmian.

Interesowało nas przewidywanie przez studentów zmian w funkcjach instytucji, np. zmiany w zakresie socjalizacyjnej funkcji organizacji młodzie-

zowych, rodziny, stowarzyszeń naukowych i organizacji wyznaniowych, a także ocena antycypowanych zmian. Pytaliśmy badanych o możliwość odrodzenia się instytucji samorządowych (samorządu robotniczego, miejskiego, spółdzielczego) oraz o ocenę stanu antycypowanego.

Badani studenci wyrażali opinie o uwarunkowaniach losów jednostki, o wyznacznikach awansu zawodowego pracownika i jego prestiżu w zespole pracowniczym oraz w kręgu rodzinnym. Ponadto wyrażali oni opinie o tym, jakie kryteria podziału wartości uznają za słuszne, sprawiedliwe a także jakie zachowania jednostki uznają za słuszne.

Odrębną grupę pytań stanowiły te, dzięki którym uzyskaliśmy wiedzę o tym jaką gradację wyznaczników ekonomicznego rozwoju Polski przyjmują studenci uczelni pedagogicznej. Ostatnia kategoria problemów nie będzie omawiana w tym opracowaniu.

II. Organizacja badań

Te same grupy studentów badano dwukrotnie — w maju 1981, i w maju 1982.

W badaniach pierwszych uzyskaliśmy odpowiedzi od 211 respondentów, w tym było 143 studentki (67,8%), 68 studentów (32,2%). Studiujący na pierwszym roku stanowili 104 (44,0%) a na trzecim roku 107 (51,0%).

W badaniach drugich — dokładnie po roku — uzyskaliśmy odpowiedzi od 192 respondentów. Studentek było 136 (70,8%) i 56 studentów (29,2%). Na drugim roku studiowało 97 badanych (50,5%), na czwartym roku 95 (49,5%). Dobierając grupy do badań chcieliśmy sprawdzić czy płeć współokreśla świadomość społeczną studentów. Drugie badania tych samych grup studenckich sprzyja ustaleniu czy ważne wydarzenia polityczne zaistniałe w kraju po pierwszych badaniach zmodyfikowały poglądy studentów i jaki jest kierunek modyfikacji.

III. Wyniki badań

A 1. Przemiany w strukturze naszego społeczeństwa (t. 1)

1. Badani nie dostrzegają szans zmniejszenia się dystansu w położeniu społecznym wielkich grup: klas i warstw społecznych, natomiast zdecydowanie tego pragną. U studentów obie średnie, tan. przewidywania i średnia akceptacji są bardziej zbliżone ($p = 2,5$, $o = 3,4$) niż u studentek ($p = 2,5$, $o = 3,5$).

2. Obie kategorie badanych wykazują ostrożność w przewidywaniu możliwości upodobnienia się warunków pracy i życia m. mieszkańców wsi do warunków charakterystycznych dla mieszkańców miast, przy pełnej aprobacie postaci egalitaryzmu. Ostrożność przewidywania i oceny jest bardziej widoczna u studentów ($p = 2,5$, $o = 3,4$) niż u studentek ($p = 2,7$, $o = 3,6$).

3. Odnotować trzeba, że badani przewidują różnicowanie się naszego społeczeństwa pod względem zawodowym, wykazując jednocześnie wyraźną

wstrzemięźliwość w wyrażaniu zadowolenia z takiej tendencji. Studentki są mniej od swoich kolegów zwolennikami procesu profesjonalizacji społeczeństwa ($p = 3,4$, $o = 2,6$). Wskaźnik aprobaty jest wyższy u studentów przy niższym wskaźniku przewidywania ($p = 3,1$, $o = 2,7$).

4. Studenci i studentki domyślają się, że występujący obecnie dystans między rządzącymi a rządzonymi utrzyma się w najbliższej przyszłości. Negatywna ocena takiej perspektywy jest bardzo wyraźna, szczególnie u studentów ($p = 3,0$, $o = 1,8$), mniej u studentek ($p = 2,9$, $o = 1,9$). Dystans ten uznaje badana młodzież za zdecydowanie niepożądany, przy przypisaniu mu znacznego prawdopodobieństwa trwałości.

Wyniki badań uzyskane w 1981 r. (t. 1) świadczą o tym, że studenci postrzegają makrostrukturę naszego społeczeństwa jako układ stabilny. Podziały dostrzegane obecnie zachowują się w najbliższej przyszłości. Badana młodzież ocenia negatywnie taką perspektywę. Bardzo stanowczo wypowiada taką ocenę o trwałości dystansu między rządzącymi a rządzonymi.

A 2. Przemiany w strukturze naszego społeczeństwa (t. 2)

1. W drugich badaniach ani studenci ani studentki nie przewidują zmian w położeniu społecznym wielkich grup społecznych (klas i warstw społecznych), dokładniej w relacjach wzajemnych między nimi. Studenci zdecydowanie wyraźniej opowiadają się za takimi zmianami ($p = 2,3$, $o = 3,5$) niż studentki ($p = 2,4$, $o = 2,7$). Dystans między przekonaniem o możliwości zmian a akceptacją takich zmian charakteryzuje studentów. U studentek odnotowujemy zbliżone wartości obu wskaźników. Są one niskie, co świadczy o pomniejszeniu przez studentki rangi omawianego problemu.

2. Studenci są bardziej optymistyczni od swoich koleżanek przewidując upodobnienie się warunków pracy i życia mieszkańców wsi do warunków pracy i życia mieszkańców miast. Stopień aprobaty jest taki sam u studentów ($p = 2,6$, $o = 3,3$) i u studentek ($p = 2,4$, $o = 3,3$). Podział miasto – wieś może być bardziej czytelny dla młodzieży, a różnice w położeniu społecznym obu kategorii mieszkańców bardziej jednoznaczna niż podział społeczeństwa na klasy i warstwy społeczne. Ostatni podział ma dla młodzieży charakter jedynie teoretyczny.

3. Różnicowanie się struktury społeczno-zawodowej naszego społeczeństwa jest bardziej prawdopodobne zdaniem studentów, mniej prawdopodobne zdaniem studentek. Bardziej ostrożni w ocenie tego procesu są studenci ($p = 2,7$, $o = 2,4$) niż studentki ($p = 2,4$, $o = 2,6$). Wskaźniki przewidywania i oceny są niskie, przy czym u studentów przewidywanie odbiega in plus od oceny, a u studentek ocena od przewidywania.

4. Dystans między rządzącymi a rządzonymi utrzyma się w najbliższej przyszłości w przekonaniu studentów. Studentki wyrażają umiarkowane przekonanie o trwałości dystansu między obu kategoriami obywateli. Ocena takiej perspektywy wskazuje na niezadowolenie badanych. Nieco mniejsze niezadowolenie wyrażają studenci ($p = 2,9$, $o = 2,4$), a większe studentki ($p = 2,5$, $o = 2,3$).

Wyniki badań uzyskane w 1982 r. (t. 2) świadczą o tym, że badeni studenci przewidują stabilność makrostruktury naszego społeczeństwa. Zmiana relacji między wielkimi segmentami społecznymi tej struktury wydają się młodzieży mniej prawdopodobne w 1982 r. niż w 1981. Ograniczona możliwość przemian dostrzegana w maju 1982 r. współokreśla zgodą na stan rzeczywisty. Wskaźniki oceny uznać można za osłabienie radykalizmu społecznego młodzieży, wyrażającego się wcześniej silnym pragnieniem niwelowania różnic w położeniu społecznym klas i warstw społecznych, mieszkańców miasta i wsi, rządzących i rządzonych. Ustalenia empiryczne dokonane w drugich badaniach (t. 2) skłaniają do przyjęcia wniosku jednego: prawdopodobieństwo zmian rzutuje na stopień aprobaty. Bardziej prawdopodobne zmiany są też bardziej zdecydowanie aprobowane, mniej prawdopodobne uzyskują aprobatę umiarkowaną.

B 1. Instytucje samorządowe (t. 1)

Nasze badania sprzyjały rozpoznaniu opinii studentów o przemianach funkcji dwóch kategorii instytucji: a) instytucji samorządowych, osądzanych w strukturze władzy politycznej, b) instytucji uczestniczących programowo w procesie socjalizacji młodego pokolenia. Analizę wyników badań poprzedzi ukazanie ich w tabeli 1.

Opinia badanych o instytucjach samorządowych

Tabela 1

Rodzaj instytucji	(t.1)				(t.2)			
	M		K		M		K	
	p	o	p	o	p	o	p	o
1. Wzmocni się rola samorządu wiejskiego w rozstrzyganiu wszystkich ważnych problemów wsi	3.5	3.8	3.4	3.5	2.5	3.5	2.7	3.1
2. Samorząd spółdzielczy stanie się rzeczywistym reprezentantem interesów spółdzielców	3.0	3.3	2.9	3.3	2.4	3.2	2.4	3.0
3. Samorząd robotniczy zyska decydujący wpływ na działalność przedsiębiorstwa	3.1	3.5	3.0	3.5	2.2	3.4	2.5	3.2
4. Związki zawodowe (stowarzyszenia zawodowe) wzmocnią kontrolę nad decyzjami władz politycznych	3.3	3.7	3.3	3.5	2.1	3.3	2.4	3.0

p = prawdopodobieństwo zaistnienia stanu opisanego
o = ocena stanu opisanego (antytypowanego)

1. Studenci dostrzegają możliwość wzmocnienia samorządu wiejskiego w rozstrzyganiu ważnych problemów wsi w stopniu zbliżonym do przewidywania studentek. Zdecydowanie bardziej od studentek pragną realizacji takiej idei ($p = 3,5$, $o = 3,8$). Odpowiednie wskaźniki u studentek wyniszą ($p = 3,4$, $o = 3,5$). Tak jest w badaniach pierwszych (t. 1)

2. Samorząd spółdzielczy może stać się rzeczywistym reprezentantem interesów spółdzielców. O tym przekonani są studenci i studentki. W jednakowym stopniu aprobowana jest taka perspektywa przez obie kategorie młodzieży. Wskaźniki liczbowe dla studentów wynoszą ($p = 3,0$, $o = 3,3$), a dla studentek ($p = 2,9$, $o = 3,3$). Idea samorządu spółdzielczego nie budzi kontrowersji. Zyskała umiarkowaną aprobatę, przy umiarkowanym optymizmie dotyczącym realności samej idei. Wydaje się ona mniej atrakcyjna dla młodzieży studenckiej od idei samorządu wiejskiego.

3. Samorząd robotniczy zyska decydujący wpływ na działalność przedsiębiorstwa w przekonaniu studentów i studentek. Różnice przewidywania są niewielkie a wskaźniki aprobaty identyczne. Nieco bardziej prawdopodobny jest stan pożądaný w opinii studentów ($p = 3,1$, $o = 3,5$) niż studentek ($p = 3,0$, $o = 3,5$). Samorząd robotniczy aprobuja badani bardziej zdecydowanie niż samorząd spółdzielczy, przy zbliżonym poziomie przewidywania. W okresie poprzedzającym badania przedmiotem dyskusji były częściej kształt samorządu robotniczego i jego usytuowanie w strukturze władzy przedsiębiorstwa niż samorządu spółdzielczego. Sądzimy, że młodzież studencka posiadała rozeznanie w tym, co stanowi źródło kontrowersji politycznych tego okresu.

4. Postulat wzmocnienia pozycji związków i stowarzyszeń zawodowych w stosunku do pozycji władzy politycznej jest możliwy do urealnienia w przekonaniu studentów i studentek. Zdecydowanie bardziej pragną tego studenci ($p = 3,3$, $o = 3,7$) niż koleżanki ($p = 3,3$, $o = 3,5$). Ranga związków zawodowych w strukturze władzy mniej jednak znaczy w opinii badanych od samorządu wiejskiego. Poznawczo jest to problem interesujący, badani bowiem pochodzą ze środowiska miejskiego i wsi z własnymi kłopotami nie znają z autopsji.

B 2. Instytucje samorządowe (t. 2)

1. W drugich badaniach idea samorządu wiejskiego wydaje się bardziej prawdopodobna dla studentek niż dla studentów. Natomiast studenci wyżej wartościują znaczenie tego samorządu w życiu mieszkańców wsi ($p = 2,5$, $o = 3,5$), w porównaniu ze studentkami ($p = 2,7$, $o = 3,1$). U studentów występuje bardzo duży dystans między pożądanym stanem (o) a stanem prawdopodobnym (p). Powstał on w następstwie utraty przekonania o tym, że samorząd wiejski stanie się instytucją kompetentną w rozwiązywaniu problemów wsi.

2. Samorząd spółdzielczy okazuje się ideą mało realną, a może nawet nierealną w opinii obu kategorii badanej młodzieży. Wyższą ocenę tej formy samorządu odnotowujemy u studentów ($p = 2,4$, $o = 3,2$), niższą u studentek ($p = 2,4$, $o = 3,0$). Studentki wyrażają łatwiej zgodę na stan możliwy.

Studenci skłonni są stan możliwy uznawać za mało wartościowy. Oni też doświadczają dysonansu, bowiem pożądana sytuacja rozpoznawana jest jako mało prawdopodobna.

3. Samorząd robotniczy ma małe szanse uzyskania decydującego wpływu na działalność przedsiębiorstwa. Taką opinię wypowiadają przede wszystkim studenci. Oni jednak bardziej pragną realizacji samej idei ($p = 2,2$, $o = 3,4$) niż ich koleżanki ($p = 2,5$, $o = 3,2$). Studentów charakteryzuje doświadczanie rozbieżności między tym, co uznają za bardzo pożądane a tym, co wydaje się im możliwe. Studentki charakteryzuje większy optymizm, przy oczekiwaniach zmian skromniejszych.

4. Możliwość wzmocnienia pozycji związków i stowarzyszeń zawodowych w stosunku do władzy politycznej jest nierealna zdaniem studentów i mało realna zdaniem studentek. Studenci natomiast bardziej cenią taką możliwość ($p = 2,1$, $o = 3,3$) w porównaniu ze swoimi koleżankami ($p = 2,4$, $o = 3,0$). Studenci są bardziej pesymistyczni w przewidywaniu zmian przez nich bardzo pożądanych. Studentki zachowują więcej optymizmu w prognozowaniu wydarzeń, przy umiarkowanie pozytywnej ich ocenie.

Wyniki drugich badań ukazują dwie zmiany w opinii studentów: a) wyraźne osłabienie wiary w możliwość wzmocnienia pozycji instytucji samorządowych jako reprezentanta interesów różnych kategorii obywateli, b) spadek atrakcyjności tych instytucji. Ocena szansy realizacji idei rzutuje na ocenę przydatności instytucji samorządowych w realizacji aspiracji różnych kategorii obywateli. Przekonanie o realizmie idei samorządu wiejskiego, robotniczego, spółdzielczego zmieniają przede wszystkim studenci, u studentek zmiana ma charakter łagodniejszy. Studentki wyraźniej rezygnują ze skrajnie pozytywnej oceny różnych form samorządu, natomiast studenci zachowują w drugich badaniach zdecydowanie pozytywną ocenę potencjalnego rozwoju instytucji samorządowych.

1. Możliwość włączenia się instytucji kultury do rozwiązywania problemów społecznych, likwidacji niektórych negatywnych zjawisk społecznych, wydaje się bardziej realna studentom niż studentkom. Studenci także aprobują bardziej zdecydowanie taką funkcję instytucji kultury ($p = 2,8$, $o = 3,4$) w porównaniu ze swoimi koleżankami ($p = 2,7$, $o = 3,2$). Taka jest opinia badanej młodzieży ustalona w badaniach pierwszych (t. 1)

2. Studentki bardziej optymistycznie niż studenci oceniają szansę odzyskania przez rodzinę pozycji dominującej w wychowywaniu dzieci. Jednocześnie studentki wyżej wartościują taką możliwość ($p = 2,9$, $o = 3,7$) od swoich rówieśników ($p = 2,8$, $o = 3,6$). Studentki budują optymizm własny na pragnieniu. Są zdecydowanymi zwolenniczkami silnej pozycji rodziny wśród grup uczestniczących w procesie socjalizacji młodego pokolenia.

3. Obie kategorie badanych w jednakowym stopniu określają szansę udziału stowarzyszeń naukowych w kształtowaniu kultury pracy zawodowej. Odpowiednie wskaźniki wynoszą dla studentów ($p = 2,7$, $o = 3,3$) i dla studentek ($p = 2,7$, $o = 3,3$). Potrzeba sprawowania przez te instytucje wymienionej funkcji ma pełne zrozumienie u studentów i studentek. Szansa realizacji oraz funkcji wydaje się badanym prawdopodobna.

4. Udział stowarzyszeń naukowych w kształtowaniu kultury politycznej Polaków jest postulowany bardziej zdecydowanie przez studentów niż

C 1. Instytucje wychowawcze (t. 1)

Opinia badanych o wychowawczej funkcji różnych instytucji

Tabela 2

Rodzaj instytucji	(t.1)				(t.2)			
	M		K		M		K	
	p	o	p *	o	p	o	p	o
1. Zwiększy się udział instytucji kultury w przezwycieżaniu ujemnych zjawisk społecznych	2.8	3.4	2.7	3.2	2.2	3.4	2.7	2.9
2. Rodzina odzyska pozycję najważniejszej grupy uczestniczącej w procesie wychowania dzieci	2.8	3.6	2.9	3.7	2.5	3.3	2.3	3.4
3. Stowarzyszenia naukowe i zawodowe jednocześnie będą kształtować wydawnictwa kultury pracy zawodowej	2.7	3.3	2.7	3.3	2.3	3.0	2.3	3.1
4. Stowarzyszenia naukowe kształtować będą efektywnie świadomość polityczną Polaków	3.1	3.7	2.9	3.5	2.5	3.3	2.3	3.3
5. Nauki humanistyczne będą miały większy wpływ na dążenia życiowe i światopogląd młodzieży	2.8	3.4	2.7	3.2	2.2	3.4	2.7	2.9
6. Organizacje młodzieżowe staną się rzeczywistymi wychowawcami młodzieży	2.5	3.3	2.6	3.4	1.9	2.8	2.3	2.7

p = prawdopodobieństwo stanu opisanego

o = ocena stanu opisanego (antycypowanego)

przez studentki. Studenci wyrażają zadowolenie z takiej perspektywy bez zastrzeżeń (p = 3,1, o = 3,7), studentki zachowują w ocenie większą ostrożność (p = 2,9, o = 3,5). Różnice wskaźników zdają się świadczyć, że studentki są mniej chętne zwiększeniu możliwości udziału instytucji naukowych w kształtowaniu kultury politycznej Polaków.

5. Studenci są bardziej optymistycznie zorientowani jeśli chodzi o udział nauk humanistycznych w kształtowaniu światopoglądu młodzieży w porównaniu ze studentkami. Studenci akceptują taką możliwość korzystniej (p = 2,8, o = 3,4) niż studentki (p = 2,7, o = 3,2). Obie kategorie młodzieży reprezentują stanowisko umiarkowane w ocenie potencjalnego wzrostu roli nauk humanistycznych w życiu młodzieży polskiej.

6. Organizacje młodzieżowe mają skromne szanse stać się rzeczywistymi wychowawcami młodego pokolenia. Taka jest opinia studentów i studentek.

Studenti są mniej chętni perspektywie wzrostu wychowawczej funkcji organizacji młodzieżowych ($p = 2,5$, $o = 3,3$) niż ich koleżanki ($p = 2,6$, $o = 3,4$). Przewidywania ukazują pesymizm młodzieży studiującej, tym silniej zarysowany, że badani wyraźnie pragną wzmocnienia wychowawczej funkcji organizacji młodzieżowych.

C 2. Instytucje wychowawcze (t. 2)

1. Studentki bardziej optymistycznie postrzegają rolę instytucji kultury w przezwyciężaniu negatywnych zjawisk społecznych od swoich kolegów. Studenti zdecydowanie bardziej pragną tego udziału ($p = 2,4$, $o = 3,4$) niż ich koleżanki ($p = 2,7$, $o = 2,9$). U studentek oceny są bardziej zbliżone do stanu antycypowanego, natomiast u studentów występuje wyraźna rozbieżność między stanem pożądanym a stanem możliwym. Rozmiar oczekiwań kierowanych do instytucji kultury współokreśla przewidywany stopień prawdopodobieństwa realizacji stanu pożądanego. Jest on niższy zdecydowanie u studentów a wyższy u studentek.

2. Badani są umiarkowanymi optymistami wypowiadając własne prognozy odnośnie wzrostu roli rodziny w wychowywaniu dzieci. Zdecydowanie akceptują możliwość wzmocnienia udziału rodziny w wychowywaniu potomstwa, szczególnie studentki. Studentki przeżywają dysonans między możliwym stanem a pożądanym. Bardzo pożądaný stan uznają studentki za mało prawdopodobny ($p = 2,3$, $o = 3,4$). Relacje takie same występują u studentów ($p = 2,5$, $o = 3,3$) ale dysonans jest trochę łagodniejszy.

3. Włączenie się stowarzyszeń naukowych do procesu wychowania różnych kategorii pracowników, do kształtowania u nich kultury pracy wydaje się młodzieży studenckiej raczej nierealne. Przy jednakowym poziomie przewidywania szansy udziału stowarzyszeń zawodowych w kształtowaniu kultury pracy, studenci nieco mniej korzystnie oceniają tę ich funkcję ($p = 2,3$, $o = 3,0$) niż studentki ($p = 2,3$, $o = 3,1$). Różnice w ocenie są tak skromne, że można mówić o identyczności przekonań obu kategorii badanej młodzieży – studentów i studentek.

4. O możliwości kształtowania świadomości politycznej Polaków przez towarzystwa naukowe bardziej przekonani są studenci niż studentki, przy identycznej ocenie takiej funkcji towarzystw naukowych. Optymizm studentów jest umiarkowany ($p = 2,5$, $o = 3,3$) a studentki charakteryzuje nastawienie jeszcze mniej optymistyczne ($p = 2,3$, $o = 3,3$).

5. Wzmocnienie wpływu nauk humanistycznych na dążenia życiowe i światopogląd młodzieży wydaje się studentom nieprawdopodobne ($p = 2,2$, $o = 3,4$) a pragnienie takiego stanu bardzo silne. Studentki reprezentują optymistyczne nastawienie, przy słabszym pragnieniu urealnienia stanu pożądanego ($p = 2,7$, $o = 2,9$). Słabsze pragnienie rzutuje na wozpoznanie możliwości urealnienia postulatu. Studentkom wydaje się prawdopodobne wzmocnienie wpływu nauk humanistycznych na dążenia życiowe młodzieży.

6. Studenti wyrażają przekonanie, że organizacje młodzieżowe nie mają szansy stać się rzeczywistymi wychowawcami młodzieży ale jednocześnie

pragną aby takimi wychowawcami były ($p = 1,9$, $o = 2,8$). Więcej optymizmu wykazują studentki, przy słabszej akceptacji takiej możliwości ($p = 2,3$, $o = 2,7$). Studenci doświadczają rozbieżności między stanem pożądanym a stanem możliwym. Miarę liczbową tych rozbieżności stanowi jednocześnie wskaźnik doświadczanego niezadowolenia z powstałej blokady utrudniającej organizacjom młodzieżowym realizację ich funkcji statutowych.

Drugie badania ukazują przede wszystkim redukcję nastawień optymistycznych dotyczących funkcji socjalizacyjnych instytucji naukowych lub wyspecjalizowanych instytucji uczestniczących w procesie socjalizacji młodzieży. Redukcja nastawień optymistycznych ma charakter radykalny u studentów, mniej radykalny u studentek. One zachowały więcej wiary w możliwość realizacji stanów poświadanych opisanych w kwestionariuszu. Ocena stanów prawdopodobnych, postulowanych, ulega niewielkiej zmianie w drugich badaniach (t. 2). Zmiana jest znacznie skromniejsza niż w przypadku przewidywania kierunku ewolucji funkcji instytucji socjalizacyjnej. Obniżenie się wskaźników akceptacji postulowanego wzrostu funkcji socjalizacyjnej różnych instytucji zdaje się świadczyć o związku między rozpoznanie stopnia prawdopodobieństwa realizacji takiej funkcji a akceptacją jej. Zdecydowane obniżenie się wskaźników prawdopodobieństwa realizacji stanów opisanych w kwestionariuszu koreluje z skromniejszym obniżeniem się wskaźników akceptacji. Uznajemy to za przesłanki opinii naszej o wtórnym charakterze zmiany oceny w stosunku do zmiany przewidywanego prawdopodobieństwa zajścia stanu postulowanego w kwestionariuszu.

1. Studentki są bardziej przychylne niż studenci przyznaniu pracownikowi prawa do zajmowania pozycji społecznej odpowiadającej jego kwalifikacjom zawodowym i moralnym ($p = 3,4$, $3,7$). Czy stanowisko studentek jest próbą obrony własnych szans zawodowych? Odpowiedź twierdząca wydaje się prawdopodobna.

2. Studentki skłonne są przyznać pracownikowi prawo kierowania się w działalności zawodowej regułami skuteczności a nie regułami posłuszeństwa edynie ($2,8$; $3,0$). Pogląd studentek wyrażony w odpowiedzi na to pytanie jest kontynuacją stanowiska bardziej generalnego. Wyraźnie faworyzują one role walorów osobowych w zespole wyznaczników pozycji pracownika w zakładzie pracy.

3. Studentki zgadzają się też z postulatem domagającym się od pracownika stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych ($3,5$; $3,7$). Zachodzi zgodność między tym przekonaniem studentek a poprzednio przedstawioną opinią. Skoro kompetencje zawodowe mają wyznaczać pozycję pracownika w zakładzie pracy, od pracownika można wymagać stałego doskonalenia swoich kwalifikacji.

4. Rola pracy zawodowej, sposobu jej wykonywania, jako wyznacznika szacunku pracownika u współpracowników i przełożonych, nie jest aprobowana. Trochę chętniej aprobowują ją studentki niż studenci ($2,5$; $2,6$) ale różnice wskaźników są tak niewielkie, że nie zaprzeczają one opinii o zgodności stanowiska studentów i studentek dotyczącego usytuowania sposobu pełnienia roli pracy zawodowej wśród wyznaczników szacunku pracownika u współpracowników i przełożonych.

D. Społeczne potożenie jednostki (t. 1)

Opinia badanych o uprawnieniach jednostki

Tabela 3

Rodzaje uprawnień	t.1		t.2	
	M	K	M	K
I	2	3	4	5
1. Pracownik może awansować do takiej pozycji społecznej jaka przysługuje mu ze względu na kompetencje zawodowe i kwalifikacje moralne	3.4	3.7	3.6	3.4
2. Pracownik ma prawo odmówić wykonania obowiązków gdy są one niezgodne z jego przekonaniami o społecznej użyteczności efektów własnej pracy	2.8	3.0	3.0	2.8
3. Każdy pracownik musi stale podnosić swoje kwalifikacje zawodowe	3.5	3.7	3.3	3.6
4. O szacunku pracownika u przełożonych i współpracowników decyduje jedynie sposób wykonywania pracy zawodowej	2.5	2.6	2.8	2.5
5. Państwo powinno stwarzać warunki do tego aby każdy młody człowiek mógł wyuczyć się zawodu przez niego obranego	3.3	3.4	2.9	3.3
6. Jedynie zdolności człowieka wyznaczają osiągalny dla niego poziom wykształcenia	2.7	2.8	3.3	2.8
7. Poziom życia człowieka jest wyznaczony jedynie przez wkład w realizację celów społeczeństwa	2.7	2.4	2.6	2.3
8. Każda rodzina otrzymuje mieszkanie zgodnie z faktycznymi potrzebami wyznaczonymi przez liczbę jej członków	2.9	3.1	2.9	2.6
9. Obywatel może należeć do dowolnej partii jaka u nas działa	3.9	3.8	3.8	3.6
10. Każdy obywatel może publicznie krytykować decyzje władz politycznych	2.8	2.2	3.3	2.4
11. Obywatel ma prawo zaskarżyć decyzje władz administracyjnych do sądu	3.8	3.2	3.8	3.1
12. Obywatel może opuszczać kraj na okres przez niego ustalony	3.3	2.8	3.6	2.8

1. Studentki są bardziej przychylnie niż studenci i przyznaniu pracownikowi prawa do zajmowania pozycji społecznej odpowiadającej jego kwalifikacjom zawodowym i moralnym ($p=3.4; 3.7$). Czy stanowisko studentek jest próbą obrony własnych szans zawodowych? Odpowiedź twierdząca wydaje się prawdopodobna.

2. Studentki skłonne są przyznać pracownikowi prawo kierowania się w działalności zawodowej regułami skuteczności a nie regułami porządku.

jedynie (2.8; 3.0). Pogląd studentek wyrażony w odpowiedzi na to pytanie jest kontynuacją stanowiska bardziej generalnego. Wyraźnie faworyzują one role walorów osobowych w zespole wyznaczników pozycji pracownika w zakładzie pracy.

3. Studentki zgadzają się też z postulatem domagającym się od pracownika stałego podnoszenia kwalifikacji zawodowych (3.5; 3.7). Zachodzi zgodność między tym przekonaniem studentek a poprzednio przedstawiona opinia. Skoro kompetencje zawodowe mają wyznaczać pozycję pracownika w zakładzie pracy, od pracownika można wymagać stałego doskonalenia swoich kwalifikacji.

4. Rola pracy zawodowej, sposobu jej wykonywania, jako wyznacznika szacunku pracownika u współpracowników i przełożonych, nie jest aprobowana. Trochę chętniej aprobuje ją studentki niż studenci (2.5; 2.6) ale różnice wskaźników są tak niewielkie, że nie zaprzeczają one opinii o zgodności stanowiska studentów i studentek dotyczącego usytuowania sposobu pełnienia roli pracy zawodowej wśród wyznaczników szacunku pracownika u współpracowników i przełożonych.

5. Studentki oczekują od państwa stwarzania warunków każdemu młodemu człowiekowi potrzebnych do wyuczenia się zawodu przez niego obranego (3,3; 3,4). Studenci są bardziej wstrzemięźliwi w formułowaniu oczekiwań w stosunku do państwa. Zarysowuje się tutaj konsekwentność orientacji obu kategorii badanych. Studentki uznając kwalifikacje zawodowe za podstawę pozycji pracownika w zakładzie pracy domagają się od państwa pomocy w uzyskaniu tych kwalifikacji.

6. Ani studenci ani studentki nie zgadzają się z postulatem domagającym się związania poziomu wykształcenia jednostki jedynie z jej uzdolnieniami (2,7; 2,8). Postulat okazuje się zbyt radykalny i niezgodny z ideologią egalitaryzmu aby mógł być akceptowany. Jednocześnie wyraża on ideę sprawiedliwości odpowiadającą dążeniom życiowym części młodzieży i dlatego nie został odrzucony.

7. Badani zgłaszają zastrzeżenia do zasady sprawiedliwości spajającej poziom życia człowieka z jakością jego pracy zawodowej. Zastrzeżenia te są zdecydowanie silniej ujawniane przez studentki niż przez studentów (2,7; 2,4). Studentki właściwie odrzucają samą ideę. Niezgoda na przyjęcie tej zasady sprawiedliwości społecznej koliduje z przyjmowanymi postulatami, które domagają się stałego doskonalenia kwalifikacji zawodowych lub prawa pracownika do awansu wyznaczonego poziomem kwalifikacji zawodowych.

8 Studentki przychylają się do propozycji przyznawania rodzinie mieszkania zgodnie z potrzebami określonymi liczbą jej członków. Studenci wykazują mniejsze zdecydowanie w tej kwestii (2,9; 3,1). Stanowisko studentek stanowi konkretyzację omawianej już niezgody na zasadę sprawiedliwości sprzęgającą poziom życia jednostki z jakością jej pracy. Otrzymanie mieszkania stanowi rodzaj zapomogi dla rodziny a nie rodzaj nagrody za pracę zawodową. Studenci mniej stanowczo wypowiadają się za takim rozwiązaniem potrzeb mieszkaniowych rodziny. Oni też wykazują większą podatność na przyjęcie omawianej wyżej zasady sprawiedliwości.

9. Nie budzi żadnych zastrzeżeń prawo obywatela do wyboru partii politycznej jeśli chce prowadzić działalność polityczną. Studenci akceptują

takie prawo bez zastrzeżeń (3,9; 3,8), studentki z niewielkimi zastrzeżeniami. Prawo to stało się tak oczywiste, że badani nie dostrzegają żadnych zagrożeń związanych z korzystaniem z niego.

10. Inaczej zgoda odnosi się do prawa publicznego krytykowania przez każdego obywatela decyzji władz politycznych. Studentki kwestionują to prawo w sformułowaniu skrajnym, studenci wyrażają zgodę na korzystanie z niego (2,8; 2,2). Konformizm polityczny studentek i umiarkowany radykalizm polityczny studentów stanowią postawy wyraźnie różniące się od obiegowych opinii o anarchistycznych dążeniach młodzieży studenckiej.

11. Studenci są zdecydowanymi zwolennikami przyznania obywatelowi prawa zaskarżania decyzji władz administracyjnych dą sądowi. Studentki wypowiadają się bardziej ostrożnie (3,8; 3,2). Różnica wielkości wskaźników jest tak duża, że można mówić o odmiennym sytuowaniu jednostki w stosunku do instytucji władzy politycznej przez obie kategorie badanej młodzieży. Studentki uznają prawo obywatela do zaskarżania decyzji władz administracyjnych za przejaw nadmiernych jego roszczeń.

12. Studenci wykazują wyższą gotowość uznania prawa obywatela do opuszczania kraju na okres przez siebie określany, niż ich koleżanki (3,3; 2,8). Zauważamy jednak, że prawo takie nie jest przez żadną kategorię badanych traktowane jako bezsporny, elementarny przywilej, z którego jednostka korzysta wyłącznie sama podejmując decyzje o czasie nieobecności w kraju.

Analiza wyników badań uzyskanych w 1981 r. prowadzi do wniosku przypisującego studentom silne dążenie do obrony autonomii jednostki w stosunku do instytucji władzy administracyjnej i politycznej. Studentki zachowują większą gotowość respektowania prawa tych instytucji do regulowania własnych relacji z obywatelem PRL.

D 2. Społeczne położenie jednostki (t, 2)

1. Studenci są zdecydowanymi zwolennikami uzależnienia awansu zawodowego wyłącznie od kwalifikacji zawodowych i walorów moralnych, studentki mniej stanowczo wyrażają takie przekonanie (3,6; 3,4). Obie kategorie badanych uznają słuszność postulatu poddanego ich ocenie.

2. Studenci wyrażają zgodę na to, aby pracownik przestrzegał w pracy zawodowej zasadę użyteczności a nie zasadę posłuszeństwa, jeśli są one ze sobą niezgodne, studentki są bardziej ostrożne w przyznawaniu pracownikowi takiego prawa (3,0; 2,8). Studentki wykazują więcej zrozumienia dla wymagań związanych ze strukturą formalnie typową dla zespołów pracowniczych, czyli więcej zrozumienia dla porządku prawnego określającego porządek społeczny.

3. Obowiązek stałego kwalifikacji zawodowych akceptują studentki a studenci mniej chętnie (3,3; 3,6). Nie można jednak wioskować na tej podstawie, że studentki wyżej cenią fachowość pracownika niż studenci. Studentki charakteryzuje posłuch dla oficjalnego porządku prawnego i zgoda ich na obowiązek stałego doskonalenia kwalifikacji zawodowych pracownika może być tego wskaźnikiem.

4. Studenci chętniej od swoich koleżanek zgadzają się z postulatem uzależnienia szacunku pracownika u współpracowników i przełożonych od sposobu wykonywania pracy zawodowej (2,8; 2,5). Studenci wyrażają zgodę na wzmacnianie kontroli zespołu pracowniczego nad zawodową aktywnością pracownika. Studentki odmawiają takiego prawa zespołom pracowniczym.

5. Studenci wykazują mniej zrozumienia od swich koleżanek dla postulatu domagającego się od państwa stwarzania każdemu młodemu człowiekowi warunków do wyuczenia się zawodu przez niego obranego (2,9; 3,3). Ten rodzaj świadczeń państwa nie jest też bez zastrzeżeń przyjmowany przez studentki.

6. Studentki wzbraniają się przed zaakceptowaniem postulatu uzależniającego poziom wykształcenia jednostki wyłącznie od jej zdolności, natomiast studenci są skłonni zaakceptować ten postulat (3,3; 2,8). Studenci nie przeżywają obawy o negatywne następstwa dla siebie konsekwentnego realizowania zasady sprawiedliwości uzależniającej poziom wykształcenia jednostki od jej zdolności.

7. Ani studenci ani studentki nie wyrażają zgody na realizację zasady uzależniającej poziom życia jednostki od jakości jej pracy zawodowej (2,6; 2,3). Studentki odnoszą się z wyraźną dezaprobatą do tej zasady sprawiedliwości, studenci są bardziej skłonni zaakceptować ją. Myślimy, że stanowisko obu kategorii badanych, stanowi odzwierciedlenie opinii szerszych kręgów naszego społeczeństwa. Z tego powodu uznać je trzeba za wysoce niekorzystne. Kwestionuje ono podstawowy wyznacznik wartości człowieka – jakość pracy zawodowej – stanowiącą moralną podstawę roszczeń jego w stosunku do społeczeństwa.

8. Przydział mieszkania rodzinie zgodnie z potrzebami określonymi przez liczbę jej członków ma proporcjonalnie więcej zwolenników wśród studentów, mniej wśród studentek (2,9; 2,6). Obu kategoriom badanych wydaje się kontrowersyjna ta zasada świadczeń dla rodziny. Stwarza ona przywilej pierwszeństwa korzystania z dóbr powszechnie poszukiwanych bez związania jego z obowiązkami rodziny wobec społeczeństwa.

9. Prawo obywatela do wyboru członkostwa jednej z działających w Polsce partii jest zdecydowanie aprobowane przez studentów a także przez studentki (3,8; 3,6). Prawo to może być realizowane bez naruszenia interesów jakichkolwiek kategorii obywateli. Badani nie dostrzegają powodów aby prawa temu odmawiać komukolwiek.

10. Studentki nie wyrażają zgody na to, aby każdy obywatel miał prawo krytykować decyzje władz politycznych. Studenci są zwolennikami takiego przywileju obywateli (3,3; 2,4). Rozbieżności stanowisk są bardzo wyraźne. Studentki wykazują więcej zrozumienia dla zasady immunitetu władz politycznych, ochrony ich decyzji przed publiczną krytyką obywateli, studenci stają w obronie prawa obywateli do osądu publicznego działalności instytucji politycznych. Radykalizm studentów i konformizm studentek stanowią odmienne postawy reprezentowane w takich samych sytuacjach. Świadczy to o osobowościowych wyznacznikach ustalonych różnic.

11. Studenci bez zastrzeżeń przyznają obywatelowi prawo zaskarżania do sądu decyzji władz administracyjnych, studentki zachowują się bardziej ostrożnie w tej kwestii (3,8; 3,1). Obie kategorie badanej młodzieży akceptują

to prawo obywatela. Zauważyć można, że bardziej zdecydowanie aprobuja studentki omawiany tu przywilej obywatela niż prawo do publicznej krytyki działalności władz politycznych. Podobnie postępują studenci.

12. Prawo obywatela do opuszczania kraju na okres przez siebie określony nie wzbudza zastrzeżeń u studentów, studentki zachowują ostrożność w deklarowaniu poparcia dla niego (3,6; 2,8). Studenci przyznają priorytet jednostkowym decyzjom uznając je za wiążące dla instytucji. Studentki nie przyjmują tak skrajnego stanowiska, nie postulują pozbawienia instytucji prawa do współdecydowania o czasie trwania nieobecności obywatela w kraju.

Wyniki badań uzyskane w 1982 r. ukazują rezygnacje studentek z obrony wielu uprawnień jednostki, które studenci akceptują. Studentki pozostawiają instytucjom zawodowym i politycznym uprawnienia do decydowania o losie jednostki. Aktywność jednostki musi być w takiej sytuacji regulowana permanentnie decyzjami władz instytucji, nie może przebiegać jedynie w następstwie postanowień jednostki. Porządek instytucjonalny stanowi dla studentek gwarancje ładu społecznego. Studenci są zwolennikami przyznania jednostce swobody decydowania o własnym losie, pozostawiając instytucjom obowiązek respektowania woli jednostki.

Opinie nasze o rezygnacji studentek z roszczeń w stosunku do różnych instytucji potwierdza porównanie wyników badań przeprowadzonych w 1982 r. z wynikami badań przeprowadzonych w 1981 r. Wskaźniki akceptacji różnych postulatów są niższe w 1982 r. niż w 1981. U studentów odnotowujemy zmiany o dwóch wektorach. Ilościowo dominują te, które świadczą o tym, że studenci domagają się w mocnienia pozycji jednostki w jej kontaktach z instytucjami, szczególnie z instytucjami politycznymi i prawnymi. Drugie badania ujawniają rozbieżność postaw studentów i studentek oraz odrębne orientacje społeczne obu kategorii badanej młodzieży. W świadomości społecznej studentek centralnym obiektem jest instytucja, a w świadomości studentów — jednostka.